

ման զրի մօտեցող երկաթազիր: — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌԻՔ, պարզ: — ՀՈՒՄԱՆՑԱՌԻՇԻՌԻՔ պարզ բոլորակներ: — ԺԱՄԱՆԱԿԻ կանուն քան ԶԼ ($707+551=1258$):

Մատեանս է Ա-ԵՊԵՐԵՆ, ուր կարգաւ դրուած են չորս աւետարանք.

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. «Յանուն Առածուծոյ-ես Առաքելո որ եկի ի Թռնաւվայու կարգեցայ ի թուականին Հայոց ի 2Է, որ աւր Մայիս է: Եւ ձեռնադրեցայ Յուլիս ամսոյ ԻԶ. որ են ի կարգմանէն մինչ ի ձեռնադրութիւնն աւուրբք Կ. ի թագաւորութեան Պուլիսրաց կատընդեայ որ եղեւ ի փոխութիւն կեռ Միխայլայ որդւոյ Հաւանայ զոր պան կալայմանն իր հաւրողըրոդին եւ ի քահանայութիւն իմ եղեւ ինձ աւդնական կալի եւ Հաւանէս եղայր իւր Բ. գահէկան առ ի յիշատակ իրենց եւ ծնաւղաց իւրեանց Գորդի եւ Հռափեայ:

Տ-ՐԵ-ԵՐ Ք-Ք, Ե-Ը-Ն-Ձ Բ-Ն-Ն-Դ-Ն-Լ: «ՏԻԲ. ելաւ նետող առգն եւ ապականեաց զասդն Յունաց»:
ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ. «Հաւաքմանս ամենահիներէն է ձեռագիրս»:

59.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

?

ԹՈՒՂԹ. 159 (Եջ 318): — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 15×10×5 մտ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ Երկիւն: — ՅՈՂ. մէն մի սիւնակ 27 տողք: — Սիհթ Մազաղաթ: — Մէն մի սիւնակ 27 տողք: — ՍանդԱՄԱՆՔ լաւ պահած կաշեպատ փայտ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ լաւ պահած կաշեպատ փայտ: — ՄԱԳԱՂԱՄԵԱՑ ՊԱՀՊԱՆԱԿ սկիզբը երկու, վերջը մէկ թեօթ մազաղաթ, փոքր ՄԱԿՐՈՊԵԱՆ երկաթագով, աւետարանի հատածք: — Գիր մասր բոլոր թագով, աւետարանի հատածք: — ՍԿՃԲՆԱՏԱՌԻՔ աւետարաններունը՝ ուկեխառն զիք: — ՍԿՃԲՆԱՏԱՌԻՔ աւետարաններունը՝ ուկեխառն զիք: — ՍՄԱՆՐԱՆԿԱՐ. մէն մի Աւետարանի սկիզբը եւ սիրուն: — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐ. մէն մի Աւետարանի սկիզբը կայ. իւրաքանչիւր Աւետարանչի պատկերը, բաւական սիրուն արուեստով: — ԿԻՍԱՆՈՐԱՆՔ մէն մի Աւետարանի սկիզբը կան, ուկեխառն: — ԳՐԻԶ անծանօթ: — ՍՏԱՄԱՄ: — ԿԱԶՄՈՂ, ԺԱՄԱՆԱԿ, ՏԵՂԻ, ԺԱՎՈՂ անծանօթ:

Մատեանս է Ա-ԵՊԵՐԵՆ, էջ 7 Մատեանս. էջ 95 Մարկոս, էջ 149 Ղուկաս. էջ 245 Յովհաննէս:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. էջ 318 (Պ-ՐԵ-Ե-Ք-Ք). «Յիշատակ սուրբ աւետարանս Թամամին եւ կողակցուն Ելեքսանին, հաւրն Խաչատուրին, մաւրն Սուլթանին, որդւոցն Յովհաննէսին, Սահակին, դատերն Արքային: զոր գնեալ ի հալալ արդեանց իւրեանց, եւ ետուն ի ձեռս Տէր ՄԵԼՔԻՒԹ քահանային, չունի ոք իշխանութիւն ի ձեռաց սոցա հանելլյ...»:

«Դարձեալ յիշեցեք յաղաթ և ձեր զՓեսան Ասարն եւ զծնաւզ նորա, որ բազում հոգաբարձութեամբ յորդորեաց ըզզոքանչն իւր գնել զուրբ Աւետարանս»:

Դրուած է նաև Պետրոս Եպիսկոպոսի կնքեալ յիշատակագրութիւնը:

60.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

?

ԹՈՒՂԹ. 303: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 24×17×8 մտ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ Երկիւն: — ՅՈՂ. 20: — Սիհթ թուղթ: — ԿԱԶՄ կաշեպատ փայտ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ քիչ մը լիսատուած: — Գիր շամայր խոշոր բոլորգիր: — ՄԱՆՐԱՆՐԱՆՔ չկան: — ԽՈՐԱՆՔ սկիզբը (էջ 1) կայ խաչ խորան մը: — ԿԻՍԱՆՈՐԱՆՔ միայն Մատթէոսի սկիզբը կայ կարծ բան մը: — ԳՐԻԶ անծանօթ: — ՍՏԱՑՈՂ դրիգոր: — ԺԱՄԱՆԱԿ անծանօթ:

Մատեանս է Ա-ԵՊԵՐԵՆ, էջ 15 Մատեանս. էջ 185 Մարկոս. էջ 289 Ղուկաս. էջ 475 Յովհաննէս: Ձեռագրիս մէջ կայ Ստեփաննոս Սիւնեցւոյ կարեւոր մեկնութիւնը նշանաց, որ կը սկսի «Զառաւել հրաշեց արժանի սոսկալի գերապանծութիւն բանից» (Հմմտ. Թորոս Աղբար Ա. էջ 192):

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. էջ 184. «Քրիստոսի Աստուած ողորմեա Գրիգորիս անարժանի եւ ստացաւղի նորա»:

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՁԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳՈՒՅՆԿԵԱՆ

(Ըարտունակելի):

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

Հ. Փ. Բ. ԼԻՆՉԻ ՄԱՅՐԻ

Բազմավեպ իր 1914, Փետր. Թուղն մէջ (էջ 44) արտատպած էր այն լուսաբանութիւնները, զորոնք Ազատամարտ թերթին խմբագիրը լսած էր Զաւէն Ս. պատրիարքէն, «Հայաստան նշանաւոր երկասիրութեան հեղինակին լինչի մօր մասին: Բայց ինծի ներուի ըսելու որ տրուած լուսաբանութիւնները սխալաշատ, շփոթ ու լուսաբանուելու կարօտ են, ինչպէս որ պիտի տեսնենք»:

1. Յիշեալ հեղինակին մայրը Հայ չէ, այլ ՍԿԿՈՎՄԱՋԻ, որովհետեւ կրտսեր աղջիկն է անիկա՝ բնիկ ՍԿԿՈՎՄԱՋԻ Զէմս Տէյլը (Taylor) ՀՆԴԿԱԿԱՆ գնդապետին, որ 1822—1843 բաղդադի ԱՆԴՂԻԿԱԿԱՆ հիւպատոսութեան պաշտօն վարեց: Մեր լինչին հայրը, Թովմաս Լինչ (Վախ.)

1891) Բաղդադ անոր հետ նշանուցաւ եւ անկէ տարիներ վերջը յԱնդղիա կատարուեցաւ անոնց հարսենական հանդէսը. իսկ թովմասի մեծ եղբայրը Հանրի Լինչ (վախ. 1873). Եփրատի արշաւանաց պետք, ամուսնացաւ Տէյլըրի կարգին մեծ աղջկան հետ 1837ին. Սակայն մեր Լինչին երակներուն մէջ կար քիչ շատ հայկական արիւն, որովհետեւ անոր մօրենական մամը, այս ինքն, Տէյլըրի կինը՝ ստուգիւ բաղդադարնակ եւ հաւանորէն հոն ծնած հայուհի մըն էր եւ կը կոչուեր Ծաղկի կամ Ռոզա Խաթուն Յովլ հաննէսեան որ յԱնդղիա մեռաւ եւ տակաւին մօրենական հեռաւոր ազգ ականներ ունի ի Բասրա: Յիշեալ երկու եղբայրները Լինչ առեւտրական տան եւ շագենաւային ընկերութեան առաջնն հիմնադիրներն եղան¹:

2. Աղա Խաչիկ արու զաւակ չունէր, այլ միայն երկու աղջիկ, այս ինքն, Թանգ եւ Ովսաննա: Ըստնց առաջննը (ծ. 16 Մարտ 1826, վախ. 20 Ապր. 1892 հ. տ.) Լինչ էր Մինասեան Աղա Մուքէլին որ Բաղդադի Անդղիական հիւպատոսարանի առաջնակարգ պաշտօնեաներէն մէկն էր. իսկ երկրորդը այս է Ովսաննա, ամուսինն էր Ստեփան (Stephan) Լինչի, որ վերցիշեալ երկու Լինչ եղբայրներուն կրտսերագոյն եղբայրն էր եւ ատեն մը կը գտնուէր ի Բաղդադի իրեւ Լինչ առեւտրական տան տնօրէն եւ կառավարիչ եւ ի Լոնտոն վախճանեցաւ 1896ին: Ովսաննա եւս նոյն Մայրաքաղաքը երկար ատեն բնակեցաւ եւ մեծ հիւրընկալութիւն կ'ընէր հոն ուղեւոր հայազգի եկեղեցականներու, ինչպէս որ կը յիշէ Արքահամ Այվաղեան իր շար հայ հայ կենսագրութեանց, երրորդ հատորին մէջ (էջ 98—99): Ստեփան Լինչ տակաւին ողջ զաւակներ ունի ի Լոնտոն:

3. Աղա Խաչիկ Հնդկաստանցի չէր եւ ոչ ալ Բաղդադի Անդղիական հիւպատոս, այլ Զուղայեցի հօր զաւակ եւ ի Բասրա ծնած 22 նոյ. 1800 ըստ հ. տ. եւ ի Բաղդադ վախճանեալ 10 Մայիս 1858: Ատեն մը յիշեալ քաղաքին Անդղիական հիւպատոսարանի առաջին թարգմանն էր եւ վերջէն փոխ-հիւպատոս եղաւ եւ մեծ հարստութեան տէր դարձաւ, անոր մասին հետեւեալը կը կարդանք՝ Պատմութիւն Նոր-Զուղայու, գրքին առաջի հատորին մէջ, էջ 157:

“Ի Բաղդադ քաղաքի, Աղա Խաչիկ Մկըրտիշեան, այր Ճոխ ըստ աղդամիրութեան եւ ըստ

¹ Տիւ Արմենիա Անդղիական համայնք ամսագլուխ առաջին տարբարակ էր Աղայ Բարսեղ Յովհաննիսեան Տէր Գասրարեանց, որ զփոխ-հիւպատոսութեանն վարէր զգործ ի կողմանէ տէրութեան Անդղիացւոց, այլ յետ վախճանեալ նրա, ըստ հասարակացն առածի շիջաւ Քրագ, տանն նորա եւ միակ որդին նորա Յովհաննէս ու մարթացաւ հաստատուն պահել զատունն իւր հայրենի (Պատմութիւն Կոր-Զուղայու, հատ. Ա, էջ 157): Բաղդադի Անդղ. հիւպատոսութեան հաստատութեան յառաջ ալ հայերը կարեւոր գիրը ունէին իրեւ միակ ներկայացուցիւ ու գործակալ Բարպարայի Անդղիական հիւպատոսին. այս մասին ուրիշ անդամ պիտի գրեմ:

հայրենասիրութեան մասին, որ վարէ զպաշտօն փոխ-հիւպատոսութեան Անդղիացւոց: Աղա Խաչիկին կնոջ անուն էր Սառա:

Հոս յալ մար առիթն է ծանուցանելու որ Բաղդադի անդղիական հիւպատոսարանի գործերու մէջ, անոր սկզբնաւորութենէն, այս ինքն, 1798 էն մինչեւ համաշխարհական պատերազմին սկիզբը, Հայերը գրեթէ միշտ կարեւոր գեր ու գիրք ունեցան, իրեւ փոխ-հիւպատոս, իրեւ թարգման եւ գրագիրը. կը բաւէ յիշել Զուղայեցի Տէր Մինասեան Մուքէլ եւ անոր տղան՝ Աղա Մինաս եւ Թոռը՝ Աղա Մուքէլ, Աղա Սարգիս թուխմանեան, Թադէսսեանները եւ վերջապէս բնիկ Եօղղացցի Յակոբ Ք. Ներսէսեան վերջին թարգմանը, որ յիշեալ պատերազմին սկիզբները Դէր-էլ-Զօր աքսորուեցաւ եւ յետոյ աղատ արձակուեցաւ: Սակայն Բաղդադի անկումէն այս ինքն, 1917, Մարտ 11 էն մէկ քանի գիշեր առաջ նորէն բռնուեցաւ եւ ծածուկ չարաչար սպանուեցաւ անպէս որ անոր մարմնցն տեղը անյայտ է մինչեւ այսօր: Տարաբախտ Ներսէսեանը սիրահար էր համեմատական լեզուաբանութեան եւ կ'աշխատէր լեզուաբան ըլլալ:

Բաղդադի հիւպատոսարանի մասին լսածնիս կրնանք լսել — թէեւ նոււազ չափով — նաեւ Բասրայի Անդղիական հիւպատոսարանի մասին¹: Դուսական եւ գաղղիական հիւպատոսարաններն ալ ունեցան մէկ քանի կարեւոր Հայ պաշտօնատէրներ:

ՆԵՐՍԷԼՍ Վ. ՍԱՅԵՆՑԵԱՆ

¹ Ահա օրինակ մը սի Բասրայ քանի ամսք յառաջ նշանաւոր էր Աղայ Բարսեղ Յովհաննիսեան Տէր Գասրարեանցանց, որ զփոխ-հիւպատոսութեանն վարէր զգործ ի կողմանէ տէրութեան Անդղիացւոց, այլ յետ վախճանեալ նրա, ըստ հասարակացն առածի շիջաւ Քրագ, տանն նորա եւ միակ որդին նորա Յովհաննէս ու մարթացաւ հաստատուն պահել զատունն իւր հայրենի (Պատմութիւն Կոր-Զուղայու, հատ. Ա, էջ 157): Բաղդադի Անդղ. հիւպատոսութեան հաստատութեան յառաջ ալ հայերը կարեւոր գիրը ունէին իրեւ միակ ներկայացուցիւ ու գործակալ Բարպարայի Անդղիական հիւպատոսին. այս մասին ուրիշ անդամ պիտի գրեմ: